

Interpretace básně *Šeří se, smráká*

Úvod

Báseň *Šeří se, smráká* pochází ze sbírky *Návvrší* (Host, 2014) současného českého básníka Víta Slívy. Cílem této seminární práce je analyzovat tento text a interpretovat jej skrze tři vybraná kritéria: čas, prostor a vystupující subjekty. Jako první zde bude uveden kompletní text básně; následně charakteristika formálního aspektu a výrazných rysů tohoto textu. Pozornost bude věnována jazyku, tématu, jednotlivým motivům atp. Dále bude podrobněji rozebrána každá ze zmíněných tří kategorií.

Šeří se, smráká

- (1) Zvalchován slunkem, průtrží proprán,
- (2) leží sad ponořen v nejhlubším base.
- (3) Luna už za chvíli nasadí soprán
- (4) a zakvílí žalozpěv poslední z lásek.

- (5) Šeří se, smráká se.
- (6) Za chvíli strach, že se nerozední.
- (7) Úzkost si utáhne na hrdle opasek,
- (8) celý jsem v ní.¹

Charakteristiky básně

Jak je již zjevné, báseň má název; dále se skládá ze dvou strof – každá o čtyřech verších. V prvním verši nalezneme daktylotrochej, ostatní verše první sloky skýtají pravidelné daktyly se ženským zakončením. Ve čtvrtém verši funguje spojka „a“ jako předrážka. Do básně však vstupuje i rozvolnění vázaného metra, a to především ve strofě druhé. Zde po dvou daktylských stopách v pátém verši následuje uvolnění metra ve verši šestém. Kontrastně

¹ SLÍVA, Vít. *Návvrší*. ReX. Brno: Host, 2014, s. 42. ISBN 978-80-7491-158-3.

působí následující verš, ve kterém opět nacházíme pravidelný čtyřstopý daktyl. Poslední verš může být vnímán jako další uvolnění metra. Autor tak umně balancuje mezi muzikální pravidelností vázaného verše a jeho uvolněním. Rým je zachován v průběhu celé básně – jedná se o rým střídavý, podle schématu ABAB. V textu básně nalezneme pět větných celků.

Víceznačný charakter této básně nabízí dvě možné interpretace. Jeden způsob výkladu může spočívat v mísení přírodní a reflexivní lyriky – vykreslení stavu přírody a přechodu ode dne k noci by sloužilo pro vyjádření existenciální úzkosti lyrického subjektu. Druhá možnost čtení by míšila lyriku přírodní a milostnou, báseň by tímto získala výrazný erotický prvek. Toto umně provázání dvou odlišných tónů je typickým rysem autorovy poetiky. Jako téma této básně můžeme stanovit úzkost, výraznými motivy jsou zde soumrak, tma, světlo, láska a strach. Jak již napovídá rozbor metriky, báseň umně rozvíjí muzikální kvality jazyka, a to především pravidelných pasážích. Stejně jako v hudbě hraje i v tomto textu důležitou roli dynamika. Rozvolnění verše přichází právě ve chvílích niterného vyznání subjektu, tedy v šestém a osmém verši. Tyto výpovědi působí v určitém kontrastu oproti zbytku textu ve vázaném verši a díky rozvolnění získávají charakter autentické promluvy. Dynamika se však promítá i do dalších rovin této básně, proto bude její funkce připomenuta i během rozboru jednotlivých kritérií. Muzikální charakter textu je dále podpořen jazykovými prostředky, konkrétně aliterací a zvukomalbou. Jejich využití je výrazné například v pátém verši, kdy písmena *s* a *š* navozují čtenáři pocit ztišení odpovídající sémantickému významu výpovědi „*šeří se, smráká se*“. Sykavky ilustrují atmosféru večera, ztišení, přicházející noci. Aliteraci dále objevíme ve verši prvním; v sedmém upoutá naši pozornost hláska *u*. Muzikalita se do básně však dostává i na úrovni sémantické, a to využitím hudebních termínů: *bas*, *soprán*, *žalozpěv*. Zvukový kontrast mezi basem a sopránem odpovídá kontrastu mezi světlem a tmou: *sad* leží „*ponořen v nejhlubším base*“ – ve tmě, luna „*nasadí soprán*“ – rozzáří se. Díky tomuto rozboru tedy můžeme muzikalitu, která báseň prostupuje hned na několika úrovních, stanovit jako výrazný rys této básně.

Čas

Časový údaj poskytuje čtenářům hned titul básně – dostáváme se do přítomného momentu soumraku, doby přechodu mezi dnem a nocí. Titul také navozuje atmosféru básně, sugeruje jisté příšeří, moment změny, předělu – moment vhodný pro bilanci. V prvním verši se tedy dostáváme do minulosti, a to využitím trpného rodu. Tento verš říká čtenáři, co uplynulo –

slunečný den s očistnou průtrží mračen. Ozvlášťující spojení „*zvalchován slunkem*“ také vypovídá o síle slunečního žáru. Díky tomu můžeme uvažovat o zakotvení textu do ročního období – léta. Slovní zásoba prvního verše, konkrétně „*zvalchován*“ a „*proprán*“, rovněž zdůrazňuje jakýsi očistný proces, čímž je ještě navýšen charakter změny a předělu, který nese současný moment. Druhý verš přináší návrat do současnosti: „*leží sad ponořen v nejhlubším base*“. Hluboký, temný tón basu si zde můžeme asociovat s tmou, která se čím dál více vkrádá do scény. Třetí verš proměňuje čas výhledem do budoucna – za chvíli se objeví chladné měsíční světlo. V souladu s přesahem větného celku budoucnost předestírá i verš čtvrtý. Zde se vyskytuje i další časový údaj, a to ve slově „*poslední*“. Luna „*zakvílí žalozpěv poslední z lásek*“. Opět je tak zdůrazněna změna, kterou přináší soumrak – končí den a zároveň s ním i určitá etapa. Ve stejný moment se také uzavírá první sloka.

První verš druhé sloky nás opět vrací do současnosti. Zároveň kopíruje název básně, avšak rozvíjí jej o další element – reflexivum „*se*“. Tím je zdůrazněno opakování – „*Šeří se, smráká se*“, a podpořena metrika vytvořením dvoustopého daktylu. Pravidelný rytmus zde navozuje moment zpomalení, zastavení, opětovného návratu do přítomnosti. Přispívá také skutečnost, že pátý verš funguje jako samostatný větný celek. Následující verš opět otevírá budoucnost – co se stane „*za chvíli*“. Pochybnosti o příchodu dalšího dne zde fungují jako strach o další budoucnost po skončené etapě. Sedmý verš pokračuje v budoucnosti, navyšuje úzkost a napětí až k eskalaci posledního verše. Z hlediska času se v osmém verši opět vracíme do přítomnosti. Přítomnost tedy propojuje všechny zásadní momenty básně – její titul, druhý verš první sloky, první verš druhé sloky a poslední verš básně. Dynamika se tedy výrazně promítá i do aspektu času v této básni, a to plynulými přechody od minulosti k budoucnosti a zásadními návraty do současného momentu.

Báseň jako celek je naplněna metaforou – den může představovat určité období v životě subjektu, jako čtenáři jsme svědky momentu změny. Subjekt se společně s lunou chystá oplakat poslední lásku a vyznává se z úzkosti, jíž je naplněna jeho budoucnost. Jak jsme již předestřeli, báseň nabízí jistou víceznačnost pro interpretaci této metafory. Můžeme ji číst skrze její existenciální charakter a vnímat den jako obraz pro život samotný. K tomu nás odkazuje definitivnost slova „*poslední*“, subjekt může oplakávat lásku a její nepřítomnost obecně. Definitivní charakter podporuje eskalující napětí a strach. Dále také celý sedmý verš: „*Úzkost si utáhne na hrdle opasek*“ – tento obrat ve čtenáři probouzí myšlenku na sebevraždu či obecně smrt. Zároveň se jedná o velice expresivní obraz, kterým je řečená úzkost ještě navýšena. Pocit úzkosti by tímto čtením získal existenciální a hodnotové zatížení. Subjekt je

již na sklonku života, léto – mládí je již pryč. Nezbývá, než oplakat poslední lásku a tázat se, co nebo zda vůbec něco nastane po smrti. Pro další tvorbu Víta Slívy je zásadní věčný konflikt s Bohem, jeho ztrácení a nalézání, společně s návazností na existenciální holanovskou poezii.

Při druhém způsobu interpretace by slunečný den mohl představovat společné období vztahu mezi mužem a ženou. Očista „valchování“ a „praní“ by fungovala jako konflikty či uvědomění si, že tito dva již nechtějí být spolu. Nyní nezbývá, než uplynulé lásce zapět „žalozpěv“ a s úzkostí se tázat, zda se ještě rozední – zda ještě mohou mít společnou budoucnost nebo zda ještě mluvčí nalezne lásku jinou. Výpověď osmého verše by představovala poslední milostný akt.

Prostor

Nadpis nám konkrétní informaci o prostoru básně neposkytuje, až do druhého verše se tedy nacházíme v jakémisi abstraktním a blíže neurčitým prostoru, ovlivněném počasím, a s postupným napětím čekáme na odhalení této skutečnosti. Ke konkretizaci prostoru dochází ve verši druhém: jedná se o sad. Třetí verš nám opět odhaluje prázdnotu, ne vak již nekonkrétní, ale nebeskou. Prázdnotu proto, že je očekáván východ měsíce, který však doposud není na nebi přítomen. Přesah věty ve čtvrtém verši již prostor nijak nerozvíjí. Pátý verš zní „*Šeří se, smráká se.*“. Jako čtenáři již víme, o jaký prostor se jedná, avšak sad ze slunečného dne – vzpomínky – ztrácí na jasných rysech společně s úbytkem světla. Tímto nejasným, soumrakem zahaleným prostorem vstupuje do básně snová atmosféra, ve které se subjekt obrací do svého nitra. Tento obrat přináší verš šestý a je zachován až do konce básně. Ve verši sedmém opět nacházíme jakousi beztvářost vnitřního rozjímání, ve kterém personifikovaná úzkost utahuje „*na hrdle opasek*“. V posledním verši subjekt přiznává, že on sám je cele ponořen v úzkosti. Opět je tedy zachována introspekce subjektu. Subjekt však neříká „cítím úzkost“, ale „*celý jsem v ní*“, čímž ještě navyšuje konečnou gradaci. Zároveň zde využívá vžitý frazeologismus – být v něčem př. až po uši. Text básně neposkytuje žádnou nápovědu o místě, na kterém se nachází subjekt. Mohl by být stejně dobře uprostřed sadu nebo jej sledovat zpovzdálí. Tímto tedy do básně vstupuje další nekonkrétní a nejasný prostor.

Při druhém způsobu čtení vnímáme „*sad*“ jako prostor reprezentující společný vztah dvou milenců. Kdysi slunečný, nyní poprán a ponořen do tmy. Příchod luny podpoří jistý sentiment při oplakávání tohoto vztahu. Nyní se v sadu „*šeří a smráká*“, současný moment je

tedy chvíle reprezentující předěl, hraniční chvíli. Prostor šestého a sedmého verše i nadále funguje jako introspekce lyrického subjektu, avšak poslední verš přináší do otázky prostoru moment erotiky a milostného aktu. Výpověď „*celý jsem v ní*“ tedy představuje prostor intimní.

Subjekt

Neurčité podmínky v nadpisu vstup subjektu nepřinášejí; první verš básně poskytuje popis subjektu, který nám zatím není znám. Druhá sloka odhalí, že se jednalo o sad a jeho charakteristika je dále rozvinuta. Třetí verš „*Luna již za chvíli nasadí soprán*“ zde představuje personifikovaný měsíc, který vystupuje jako subjekt i ve čtvrtém verši. Pátý verš opět přináší jisté odosobnění, ještě navýšené ve verši šestém. Zde se totiž mluví o emocích, které se nepojí k prozatím jedinému vystupujícímu subjektu – luně. Jako čtenáři si tak pokládáme otázku, kdo prožívá vyjádřené pocity. Verš sedmý poskytuje další personifikaci: „*úzkost si utáhne na hrdle opasek*“. Poslední verš funguje jako moment eskalace – zde, na poslední chvíli, do básně vstupuje lyrický subjekt, který přebírá roli mluvčího. Jeho vstup do básně je zdůrazněn využitím ontologického slovesa „být“. Výpovědi „*celý jsem v ní*“ potvrzuje, že vyjádřené pocity strachu a úzkosti cítí právě on. Toto zásadní odhalení, podpořené předchozím odosobněním tedy představuje vyvrcholení celé básně. Výpověď posledního verše bychom dále mohli vnímat pro její víceznačnost a erotický nádech. Osobní zájmeno by tak odkazovalo k dalšímu subjektu – ženě, milence. Na tomto místě je však nutné zdůraznit víceznačnost básně. Ačkoli interpretace může fungovat pro milostnou i existenciální linku samostatně, také mohou být tyto dva prvky blíže provázány. Tímto způsobem bychom mohli vnímat jistou sexualizaci úzkosti - „*ní*“, a to díky využití dvojznačného obratu.

Další rysy

Prvek, který funguje v celé básni a přispívá k její dynamice, je kontrast. Kontrasty nalezneme na vícero úrovních – na úrovni jazykové stojí v opozici hovorové slovo „*slunko*“ k vznešenosti básnického výrazu „*luna*“. Kontrast obou těchto elementů přináší i horký svit letního slunce, které „*valčuje*“, oproti dosud nepřítomnému studenému svitu měsíce. Další opozice je do básně vnesena na rovině zvukové: hluboký tón basu stojí v kontrastu k vysokému sopránu. Jak je již zmíněno dříve, tyto zvukové jevy jsou metaforicky propojeny se světlem a tmou, čímž nacházíme další opozici. Dále zde proti sobě fungují den a noc – den

jako minulost zalitá světlem, pravděpodobně i šťastná a naplněná láskou oproti budoucí noci, která přináší smutek, oplakávání (žalozpěv) a pocit hluboké úzkosti. Přítomnost je však šedá, šerá a stojí mezi těmito kontrasty. Z pohledu kontrastů a jejich vyvážení je zde opět umně rozvíjena dynamika – přítomnost jako moment přechodu od jednoho pólu k druhému. Tato dynamika je zde rozvíjena podobně jako dynamika, kterou jsme charakterizovali v popisu času: nadpis v přítomnosti je neutrální, první verš odhaluje minulost – den, další verš generuje napětí tmou, hlubokým basem, nocí. Třetí verš přináší očekávaný svit – soprán lunny, čtvrtý odhaluje budoucí smutek po již nepřítomném štěstí – minulé lásce. Pátý verš opět představuje neutrální, šedý moment přechodu; šestý generuje napětí otázkou, zda bude ještě další den, další světlo. Sedmý verš toto napětí podporuje, osmý přináší jeho eskalaci. Dvě možnosti interpretace také přinášejí jistý kontrast: pokud se soustředíme na existenciální linii, v básni převládá reflexivní tón, strach o bytí, zpochybňování hodnot. Pokud však báseň čteme skrze erotický prvek, zobrazuje atmosféru milostného vztahu a výpověď osmého verše bude mluvit o možná posledním intimním splnutí.

Závěr

V této práci jsme se věnovali rozboru a interpretaci básně *Šerí se, smráká* od Víta Slívy. Charakteristika formálního aspektu odhalila uvolnění pravidelného daktylského spádu v emočně nabitých momentech básně, tedy v šestém a osmém verši. Text můžeme vnímat skrze jeho muzikalitu – tento charakter podporují metricky pravidelné pasáže, jazykové prostředky i využitá slovní zásoba vytvářející metaforické obrazy. V této básni je umně využita dynamika, ať už v otázce metra, v plynulých přechodech mezi minulostí a budoucností a zásadních návratech do přítomného momentu či v hojném využití kontrastů. Vyvrcholení celé básně nastává v momentě posledního verše, kdy na scénu vstupuje lyrický subjekt jakožto mluvčí. Díky rozboru jednotlivých kategorií jsme odhalovali víceznačnost, kterou nabízí interpretace této básně. Báseň je tak funkční na dvou úrovních, ať už jako vyjádření existenciální úzkosti, kterou cítí subjekt nebo milostná lyrika s erotickým prvkem. Na krátkém prostoru dvou slok o čtyřech verších byl autor schopen smísit dvě souběžně fungující a mísící se poetiky. Toto, společně s muzikalitou a výraznou dynamikou, jež propustují báseň na vícero úrovních, jen dokládá básnický um autora.

- pěkný, soustředěný a zaujatě napsaný text

- pozor na subjekt (viz výše)

- ideálně by bylo vše dostat do tří průměten (subjekt, prostor, čas); zcela jistě by se tam vešly postřehy o jazyce, verši atd.

Využitá primární literatura

SLÍVA, Vít. *Návrší*. ReX. Brno: Host, 2014, s. 42. ISBN 978-80-7491-158-3.